

ОСОБЛИВОСТІ ВІКОВИХ КРИЗ

Батькам про кризи та стабільні періоди розвитку дитини

Розвиток дитини є нерівномірним. На одних етапах зміни у дитячій психіці відбуваються повільно та поступово (*стабільні періоди*), на інших – бурхливо і швидко (*кризові періоди*). Послідовність розвитку визначається чергуванням стабільних і критичних періодів. Незначні та малопомітні для оточення зміни під час довгих стабільних періодів зумовлюють появу вікових новоутворень внаслідок якісних стрибків у розвитку під час криз.

Кризові періоди розвитку були відкриті емпіричним шляхом, причому несподівано (криза семи, трьох, тринадцяти, першого року і, нарешті криза новонародженості). За влучним висловом Л. Виготського, якби кризи не відкрили емпірично, їх необхідно було б сформулювати теоретично.

Під час кризи дитина за дуже короткий термін змінюється у своїх основних рисах. Це революційний, бурхливий, стрімкий перебіг подій як за темпами, так і за змістом змін, що відбуваються.

Для кризових періодів характерні певні особливості:

Їх межі вкрай невизначені, розмиті. Криза настає непомітно, дуже важко визначити момент її початку й завершення. Різке загострення (кульмінація) спостерігається лише в середині цього етапу.

1. Апогей кризи для дитини виявляється у зміні поведінки дитини, її "важковихованості". Дитина ніби виходить з під контролю дорослих, стає вередливою, стрімко знижується успішність у школі та працездатність, зростає кількість конфліктів з оточенням. Внутрішнє життя пов'язане з болісними переживаннями.
2. Розвиток під час кризи має переважно негативний характер. На відміну від стабільних періодів, тут відбувається швидше руйнівна ніж творча робота. Дитина не стільки здобуває, скільки щось втрачає з надбаного нею раніше. Водночас у критичні періоди спостерігаються й конструктивні процеси розвитку, поява новоутворень, що мають перехідний характер і не зберігаються надалі у тому самому вигляді (наприклад, автономна мова однорічних дітей).

Хоча дошкільний вік дитини починається з трьох років, сучасні батьки віддають дитину до навчального закладу набагато раніше. А спеціалізовані групи-ясла сприяють швидкій адаптації дитини до умов дошкільного закладу. Тому необхідно пам'ятати про вплив всіх кризових періодів на розвиток дитини.

Криза семи років

Криза семи років є перехідним періодом, що відділяє дошкільне дитинство від молодшого шкільного віку. Це криза саморегуляції, яка нагадує кризу першого року.

Її основні симптоми:

1. Втрата безпосередності поведінки. Між бажаннями та вчинками вклинюються внутрішні переживання щодо правомірності чи доцільності своїх дій.
2. Манірність поведінки. Намагаючись виправдати сподівання дорослих, дитина відверто демонструє навіть ті позитивні якості, які їй не властиві.
3. Симптом "гіркої цукерки". Дитині погано, але вона намагається це приховати.

Семирічна дитина не може стримувати свої почуття, не вміє керувати ними. Втративши одні форми поведінки, вона ще не опанувала інші. Виникають труднощі у вихованні, дитина замикається в собі і часто стає некерованою.

Як вважає Л. Божович, криза 7 років – це період зародження соціального "Я" дитини.

Криза потребує переходу до нової соціальної ситуації. Дитині потрібно вступити у стосунки з суспільством як із сукупністю людей, які здійснюють обов'язкову, суспільно необхідну та корисну діяльність. Усе, що стосується навчання, виходить на перший план, а те, що пов'язане з грою, стає менш важливим.

Як оцінювати шкільні успіхи своїх дітей

Батькам у взаєминах зі своїми дітьми варто зменшувати хворобливість їхніх переживань з приводу невдач, допомогти їм емоційно долати ситуації, пов'язані зі шкільними оцінками. Похвала їм необхідна, але треба вказати на помилки, неточності.

Як ставитися до шкільної оцінки в сім'ї? Як зробити так, щоб ваше ставлення позитивно впливало на вашу дитину, а не пригнічувало її?

Правило 1. Заспокойтеся. Сконцентруйте свою увагу на диханні: один... два... десять... відчуйте спокій, рівновагу. Згадайте про свої колишні "успіхи", "постійте в черевиках" своєї рідненької дитини. А ось тепер можна починати розмову, а може... тільки послухати дитину, співчуваючи її бідам, а може... допомогти розібратися у складній теоремі, а може... Пам'ятайте, що спілкуватися в люті, роздратуванні – все одно, що включити в автомобілі "газ" і натиснути одночасно гальма.

Правило 2. Не поспішайте. Старий, педагогічний одвічний гріх. Ми очікуємо від дитини всього і негайно. Ми вимагаємо негайних успіхів, іноді не отримуємо їх, але при цьому не уявляємо, як нашкодили. Нам потрібно, щоб дитина вчилася сьогодні добре, ми примушуємо її – вона вчиться, але стає "зубрилкою" і ненавидить учіння, школу, а може й... вас.

Правило 3. Безумовна любов. Ви любите свою дитину не зважаючи на її успіхи в школі. Вона відчуває вашу любов, і це допомагає їй бути впевненою у собі, долати невдачі. А як же ставитися до невдач?... Вона вас засмучує і... все.

Правило 4. Не бийте лежачого. Двійка, а для когось і четвірка – достатнє покарання, тому й недоцільно карати за одні й ті ж самі помилки. Дитина очікує від батьків не докорів, а спокійної допомоги.

Правило 5. Щоб позбавити дитину недоліків, намагайтеся вибирати один – той, якого ви хочете позбутися найбільше, і говоріть тільки про нього.

Правило 6. Вибирайте найголовніше, порадьтеся з дитиною, почніть з ліквідації найзначущіших для самої дитини шкільних труднощів. Але якщо вас обох турбує, наприклад, швидкість читання, не вимагайте одночасно й виразності, й переказу.

Правило 7. Хваліть виконавця, а критикуйте виконання. Дитина схильна сприймати будь-яку оцінку глобально, вважати, що оцінюють всю її особистість. У ваших силах допомогти відокремити оцінку її особистості від оцінки її роботи.

Правило 8. Ваша оцінка має порівнювати сьогоднішні успіхи дитини з її особистими вчорашніми, а не тільки з державними нормами оцінювання та успіхами сусіда Івана.

Правило 9. Не скупіться на похвалу, будуючи стосунки зі своєю дитиною, не орієнтуйтеся тільки на

шкільні оцінки. Немає такого двієчника, якого немає за що похвалити.

Правило 10. В морі помилок завжди є острівок успіху, на якому зможе триматися, вкоріюватися дитяча віра в себе та в успіх навчальних старань. Оцінювати дитячу працю потрібно індивідуально, тактовно. Саме за такої умови в дитини не виникне ні ілюзії повного успіху, ні відчуття цілковитої невдачі.

Правило 11. Ставте перед дитиною найбільш конкретні та реальні завдання й вона спробує їх виконати. Не спокушайте дитину метою, якої не можливо досягти.

Правило 12. Не рвіть останньої нитки. Досить часто дорослі вимагають: щоб зайнятися улюбленою справою, дитина повинна виправити свою успішність у навчанні. В багатьох випадках така заборона має стимулюючий характер і справді спонукає дитину до навчання. Але часто так буває, коли справи з навчанням не дуже запущені і до нього ще не втрачено інтересу. Якщо ж його вже нема, а в дитини є хобі, галузь живого інтересу, то її треба не забороняти, а всіляко підтримувати, бо це та ниточка, за яку можна витягнути дитину до активної праці в навчанні.

Для того, щоб правила були ефективними, необхідно їх об'єднати: дитина має бути не об'єктом, а співучасником своєї оцінки. Її слід самостійно навчити оцінювати свої досягнення. Вміння себе оцінювати є необхідним компонентом уміння вчитися – головного засобу подолання труднощів у навчанні.

Поради батькам, які прагнуть розвивати здібності своїх дітей

1. Не стримуйте розкриття потенціальних можливостей психіки дитини.
2. Уникайте однобокості в навчанні та вихованні.
3. Не позбавляйте дитини ігор, забав, казок, створюйте умови для виходу дитячої енергії, рухливості, емоційності.
4. Допмагайте дитині в задоволенні основних людських потреб (почуття безпеки, кохання, поваги до себе та оточуючих), оскільки людина, енергія якої пригнічена загальними проблемами, найменше спроможна досягти висот самовираження.
5. Залишайте дитину на самоті й дозволяйте займатися своїми справами. Пам'ятайте: "Якщо ви хочете своїй дитині добра, навчіть її обходитися без вас".
6. Підтримуйте здібності дитини до творчості й виявляйте співчуття до невдач. Уникайте незадовільної оцінки творчих спроб дитини.
7. Будьте терплячими до ідей, поважайте допитливість, запитання дитини. Відповідайте на всі питання, навіть, якщо вони, на ваш погляд, виходять за рамки дозволеного.
8. Навчайте не того, що може сама дитина, а того, що вона може опанувати за допомогою дорослого.

Виховуємо хлопчиків, виховуємо дівчаток

(психолого-педагогічні рекомендації щодо гендерного виховання)

- Ніколи не забувайте, що перед вами не просто дитина, а хлопчик чи дівчинка з властивими їм особливостями сприйняття, мислення, емоцій. Виховувати, навчати і навіть любити їх треба по-різному. Але обов'язково – сильно.
- Ніколи не порівнюйте хлопчиків та дівчаток, не ставте одних за приклад іншим: вони різні, навіть за біологічним віком – дівчатка звичайно старші від своїх ровесників-хлопчиків.

- Не забувайте, що хлопчики і дівчатка по-різному бачать, чують, відчувають дотик, по-різному сприймають простір і орієнтуються в ньому, а головне – по-різному осмислюють усе, з чим стикаються у цьому світі. І вже, звичайно, не так, як ми дорослі.
- Пам'ятайте: коли жінка навчає та виховує хлопчиків, їй мало знадобиться свій дитячий досвід. Порівнювати себе у дитинстві з ними – неправильно.

Дорослі, якщо у вас проблема у спілкуванні з дитиною, якщо ви не розумієте один одного, не поспішайте звинувачувати в цьому її.

- Не перестарайтеся, вимагаючи від хлопчиків акуратності і старанності у виконанні вашого завдання.
- Намагайтеся вибирати такі, завдання хлопчикам, які б містили момент пошуку, що потребує кмітливості. Не треба заздалегідь розповідати і показувати, що і як робити. Варто підштовхнути дитину до того, щоб вона сама знайшла принцип розв'язання, нехай навіть припустившись помилок.
- З дівчатками, якщо їм важко, треба разом, до початку роботи, розібрати принцип виконання завдання, що і як треба зробити. Водночас їх треба поступово вчити діяти самостійно, а не тільки за заздалегідь відомими схемами, підштовхувати до пошуку власних варіантів розв'язку незнайомих, нетипових задач.
- Не забувайте показувати, а не тільки розповідати. Особливо це важливо для хлопчиків.
- Ніколи не сваріть дитину образливими словами за нездатність щось зрозуміти або зробити, дивлячись на неї з висоти власного авторитету. Це зараз вона знає і вміє менше за вас. Настане час, і, принаймні, в якихось галузях вона знатиме і вмітиме більше. А якщо тоді вона повторить ті самі слова, що їй зараз ви?

Пам'ятайте, що ми часто недооцінюємо емоційну чутливість і тривожність хлопчиків.

- Якщо вам треба насварити дівчинку, не поспішайте висловлювати своє ставлення до неї – бурхлива емоційна реакція заважає їй зрозуміти, за що її сварять. Спочатку з'ясуйте, у чому її помилка.
- Сварячи хлопчика, викладіть коротко й точно, чим ви не задоволені, тому що він довго не зможе утримувати емоційне напруження. Його мозок ніби відключить слуховий канал і дитина перестане вас слухати і чути.
- Перш ніж сварити дитину за невміння, спробуйте з'ясувати природу труднощів.
- Знайте, що дівчатка можуть вередувати, здавалося б, без причини або без значного приводу через утому. Хлопчики в цьому випадку виснажуються інтелектуально. Дорікати їм за це не тільки марно, а й аморально.
- Майте на увазі, що дорослий, який сварить дитину за те, що вона чогось не знає або не вміє, подібний до лікаря, який сварить людину за те що вона, захворіла.

- Постарайтеся, щоб головним для вас стало навіть не стільки навчити чогось, скільки зробити так, щоб дитина захотіла навчитися, не втратила інтересу до навчання, відчула смак пізнання нового, невідомого.

Пам'ятайте, що для дитини чогось не вміти, щось не знати – це нормальний стан речей. На те вона й дитина. Цим не можна дорікати. Соромно самовдоволено демонструвати перед дитиною свою перевагу в знаннях.

- Дитина не повинна панічно боятися помилитися. Неможливо навчитися чогось, не помиляючись. Намагайтеся не виробити в неї страху перед помилкою. Почуття страху – поганий порада. Воно придушує ініціативу, бажання вчитися, радість життя і пізнання.
- Ви не ідеал, а значить, не зразок наслідування в усьому і завжди. Тому не змушуйте дитину бути схожою на вас.
- Визнайте за дитиною право на індивідуальність, право бути іншою.
- Для успішного навчання ми маємо перетворити свої вимоги на бажання дитини.
- Запам'ятайте: маленькі діти не бувають ледачими. "Лінощі" дитини – сигнал вашої безпорадності у педагогічній діяльності, в обраній вами методиці роботи з дитиною.

Якщо:

- дитину постійно критикують, вона вчиться ненавидіти;
- дитину висміюють, вона стає замкнутою;
- дитину хвалять, вона вчиться бути шляхетною;
- дитину підтримують, вона вчиться цінувати себе;
- дитина росте в докорах, вона вчиться жити з почуттям провини;
- дитина росте в терпимості, вона вчиться розуміти інших;
- дитина росте в чесності, вона вчиться бути справедливою;
- дитина росте в безпеці, вона вчиться вірити в людей;
- дитина росте у ворожнечі, вона вчиться бути агресивною;
- дитина росте в розумінні і дружелюбності, вона вчиться знаходити любов у цьому світі.

Кілька коротких правил

1. Показуйте дитині, що її люблять такою, якою вона є, а не за якісь досягнення.
2. Не можна ніколи (навіть у пориві гніву) говорити дитині, що вона гірша за інших.
3. Треба чесно й терпляче відповідати на будь-які її запитання.
4. Намагайтеся щодня знаходити час, щоб побути наодинці зі своєю дитиною.
5. Учть дитину вільно спілкуватися не тільки зі своїми однолітками, але й із дорослими.
6. Не соромтесь підкреслювати, що ви пишаєтесь своїм малюком.
7. Будьте чесні в оцінках своїх почуттів до дитини.
8. Завжди говоріть дитині правду, навіть коли вам це не вигідно.
9. Оцінюйте тільки вчинки, а не її саму.
10. Не домагайтеся успіху силою. Примус – найгірший варіант морального виховання. Примус у сім'ї порушує особистість дитини.
11. Визнайте право дитини на помилку.
12. Думайте про дитячий "банк" щасливих спогадів.
13. Дитина ставиться до себе так, як ставляться до неї дорослі.
14. І взагалі, хоч інколи ставте себе на місце своєї дитини, і тоді ви краще зрозумієте, як її виховувати.